

BALÁZS FERENC ÉS KÉT KÖNYVE.

«Rög alatt» Torda 1936. Aranyosszéki Vidékfejlesztő kiadása. «Zöld árvíz» Erdélyi Szépműves Céh kiadása, Kolozsvár 1936.

Az alábbi tanulmány már a Napkeletnél várta megjelenését, amikor híre érkezett Erdélyből Balázs Ferenc halálának. Magáról a halálesetről Mihály László kis visszaemlékezése ad hírt a Napkelet olvasóinak. Ez a kis nekrológ és Kováts József tanulmánya együtt állít emléket az erdélyi magyarság egyik legkitűnőbb harcosának.

A nevető kék, római égbolt alatt fekete borzongás rázott meg, amikor az erdélyi hegyek közül eljutott hozzám az ő halálhíre... Hat-ökrös szekéren temették az erdélyi irodalom égőszemű romantikus hősét, aki «valóban bejárta a kerek világot», hogy most «az emberi élet útjának felén» testi erői megroppanásával, fiatalon megtérjen az erdélyi földbe. Mi «tizenegyek» megfogytunk eggyel, azzal a valakivel, aki annakidején lelke, megindítója, megszervezője, mindenese volt annak a fiatalos, lelkes mozgalomnak, amelyből olyan gyönyörűen kiteljesedett az új erdélyi irodalom. A feketehajú, örökvidám, agilis «Balázs Feri» hozott össze minket, nem engedett megállni, csüggedni. A «tizenegyek» már meginduláskor is többet jelentettek, mint ugyanennyi fiatalember társaságát. Gondolatot, eszmét képviseltek: a nyugati művelődés friss áramlatainak a sajátosan magyar hagyományokkal való egységét. A haladó magyar szellemiség örök vonalát. S ez a gondolat tovább lángol, mint a fáklya a hegytetőn akkor is, amikor a szélrózsa minden irányában szétszóródtak a «tizenegyek.» Többjüknek neve már azóta előkelő márkája lett az egyetemes magyar irodalomnak. Közéjük tartozik Balázs Ferenc is, akinek utolsó könyve «A zöld ár» az erdélyi magyar falu hősies életküzdelmét tárja fel megrázóan. Az oxfordi egyetem doktora lelkipásztor lett egy kicsiny erdélyi falucskában, vállalta a lelkes és író kettős roppant munkáját, mígnem össze nem tört a kettős súly alatt. Elment, de testi elköltözésével még több kötelesség hárul vállunkra, akik megmaradtunk. Mert mi elmúlhatunk egyenkint, de a gondolat, amelyet szolgáltunk, az nem múlhat el. Ezt a római babérlevelet küldöm Balázs Ferenc sírjára.

(Róma.)

Mihály László.

A haladó gondolkozású erdélyi fiatalság utópiája: összeszedni minden számottevő erőt, visszamenekíteni minden értéket a falvakba! A fiatal értelmiség teremtsen ezáltal olyan munkakört magának, mely megélhetését is biztosítja s a magyar kisebbség szigeteit irányító és vezető tevékenységével megmenti. Vissza a falvakba! ez volt az Erdélyi Fiataloknak jelszava. De a falumunka kimerült abban a részben folklór körébe vágó gyűjtő-tevékeny-

ségben, melyet fiatal zenészek, nyelvészek és etnográfusok fejtettek ki. E mellett egy falutanulmányozó csoport fejlődött fel, mely szociográfiai, gazdasági és kulturális célkitűzésekkel közelítette meg a falut. Egy-egy nyári vakáció. Ennyi volt az egész. Szinte idegesítő volt az ellentmondás, melyet a faluzók egyéni életükkel állítottak szembe azzal, amit hirdettek. Az Erdélyi Fialalok csaknem kivétel nélkül a városokban kerestek elhelyezkedést. De a kivételek kiemelkedő kivételek voltak. *Debreceni László és Balázs Ferenc*. Debreceni vándorgrafikus, aki a református egyház műemlékeit gyűjti össze és álló, vagy rombadőlt épületek vallomásait rögzíti meg fényképezőgépen, rajzban, tervrajzokban, eltűnő történelmi adatok és legendák, helységnevek dűlőnevek és családnevek feljegyzésével. Hét éve készülő munkája, melyből eddig ízelítőnek csak egy művészi album látott napvilágot, (Erdélyi Református Templomok és Tornokok 1929 Kolozsvár) a süllyedő Erdély titkos adatait tárja a világ elé oly sokfélen és oly határozottan, melyre eddig sem a műtörténetben, sem a történelemtudományban nem volt példa, Debreceni mellett valósággal legendává vált Balázs Ferenc papi személye az elmúlt évek alatt. Már kisdíák korában elszánja magát a misszióra. Szüleit, akik Magyarországra repatriálnak nem követi, a kolozsvári Unitárius kollegium, majd Teológia növendéke marad, megtartja új állampolgárságát és egész életét Erdélybe irányítja. Mint a teológia ösztöndíjas növendéke Oxfordba kerül, innen Amerikába megy, onnan Japánba, majd Kínán, Indián, Perzsián, Arábián, Palesztinán, Egyiptomon át haza Kolozsvárra utazik. *«Bejárom a kerek világot»* címmel vaskos könyvben számol be úti élményeiről. A kisebbségek kulturális önellátása és a szövetkezeti mozgalmak voltak főképp azok, melyek Balázs érdeklődését világljáró útja alatt lekötötték. Tudományos munkássága emellett máris érdemesíti a fiatal papot arra, hogy a kolozsvári teológián maradjon, mint tanár, de ő önként jelentkezik falura. Az unitárius vallás nagy szabadságot enged a gondozó szellemnek, de Balázs vallási szabadsága megrettentí feletteseit, aggódva nevezik ki egy tordaranyosmegyei kis faluba Mészköre. A fiatal lelkipásztor nem válogat. Feleségül veszi Amerikából hozott menyasszonyát és kivonul Mészköre. Akkor már annyira előrehalad tüdőbaja, hogy az orvosok lemondanak róla. Öt másik év következik mégis.

Erről az öt évről számol be *«Rög alatt»* című könyvében. A könyv a valóságokhoz ragaszkodó, de álmódó férfi bizonyágtétele elmúlt esztendő munkájáról. Vallomás és gyakorlati tanácsok sorozata, költészet és vezérkönyv. A falusi pap cselekvéslehetőségeinek mutatója, a férfiúi munka, a szünet nélküli lelki és testi izgalom, az építési és szervezési láz, a legnemesebb értelemben vett faji ösztön lázgórbéje ez a könyv. Öt év munkája új tevékenységre rendelte a test lankadó motorját s Balázs Ferenc mészközi naplója a fehérhajú öregség csendes kikötőjében szemlélődő lelkipásztorét felülmúlja gazdagságban. A *«Rög alatt»* olyan pap könyve, akinek a papi tevékenység pihenőt jelentett. Igazi munkája annak a pragmatizmusnak jegyében folyt le, melyet ő maga fogalmaz meg anélkül, hogy William Jamest ismerné: *«Amint magamat elvettem egy picinyke helyre, hadd lám kikelek-e, termek-e gyümölcsöt?»* éppen úgy el kellett vetnem a vallásomat is az emberek lelkébe, hogy meglássam: kikel-e az ott? Terem-e gyümölcsöt? Jelenthet az életünkben a *«fejlődés»*, az *«együttműködés köre»*, az *«öntudatos érdekazonosítás»* és a többi ehhez hasonló gondolat, melyek nekem most az életemet valóságosan meghatározó célját adják? ... Szeretném ezt a kifejezést

százaverszer leírni. Csak az jogosult, ami az életet *áldotta teszi*. *Áldotta teszi* . . . Valami kimondhatatlan szent gyönyörűséggel írrom le ezt a két szót . . .»

Mindaz, amit Balázs Ferenc további elmékedései nyomán a lélek-Istenről és sors-Istenről ír, tetsző vita-anyag lehetne teológusoknak. Én csak annyit állapíthatok meg, hogy az átélés és költői megszállottság fanatikus hitvallásán túl maradék nélkül művész, mikor gondolatait elindítja. Szépen ír, s így vonzóvá válik mindaz, amit magyarázatok és meggyőző logikai vérteteket nélkül élénk tár. De a könyv legizgalmasabb részét a tulajdonképeni falumunka naplója jelenti.

A szó szoros értelemben vett építő, nevelő és szervező munkát végzett Balázs őrhelyén s öt év alatt mintafalut teremtett Mészköből. Új paplakot, új templomot, új iskolát, kultúrházat és kis turistaházat építtetett, tejszövetkezetet, majd az egész magyar környékre kiterjesztett tejtermék szövetkezetet létesített. Később Tordán általános termelő és fogyasztási szövetkezeti központot állított fel. Gazdasági tanácsadót alkalmazott a szövetséges magyar falvakban, külön egészségügyi állomás felállítását tervezte, kifejlesztette az iskolán kívüli oktatást, majd úgynevezett népfőiskolát létesített, ahol az érdeklődő falusiaknak módott nyújtott arra, hogy a bennük rejtőző, de a mostoha viszonyok miatt elaltatott tudományos érdeklődésüket tovább fejlesszék. Kítűnő matematikus, nagyszerű történész, elsőrangú közgazdász került ki a kétszáz magyar lakosú faluból. A keresztény lelkipásztor meglepő ösztönével és megfelelő szociológiai felkészültséggel fordult szembe a világnézetek válságában élő munkásokkal.

A mészköi pap hat esztendő munka után ismét váratlanul összeroppan. Akkor pihenni kezd: azaz megmarad a tervezgetéseknél és papi hivatásának egyszerű teljesítésénél. A pihenési programmba tartozik az írás is. A *«Rög alatt»* után hamarosan regény jelenik meg tőle, a *«Zöld árvíz»*.

A *«Zöld árvíz»* a cselekvő ember irodalmi dokumentuma. Önkénytelenül kínálkozik az összehasonlítás: Vajjon a szerző pozitív tetteinek a krónikája, a *«Rög alatt»*, vagy az előttünk fekvő népies regény előbbrevaló? Nemcsak tetszetős, de hasznos is elvégezni az egymásmellé állítást. A *Rög alatt* William James pragmatizmusának bizonyos vallási licenciában való feloldása és egyben nemes illusztrációja is. Csak az a vallás, csak az a bölseleti igazság elfogadható, amelynek nyomán áldás fakad, amely könnyebbé és jobbá teszi az életet. Bizonyos mértékben Szabó Dezső is kísért ebben a megállapításban. Az éhező parasztyereknek kenyeret adni, ez az igazi átlényegülése, ez az igazi transzsubstanciációja az úrvacsorán kiosztott kenyérnek. S ha a gyülekezet élére került pap nem érzi át ezt, nem teljesíti hivatását. Az adott gazdasági keretek és lehetőségek között mindent megtett Balázs Ferenc, hogy mintafalut csináljon a helységből, ahova kirendelte egyháza. Épített, szervezett, tanított, szövetkezeti rendszer elfogadására bírta rá híveit. Ebben a munkában hívei közönyével kellett Balázsnak elsősorban megküzdnie. Az embereket kényszeríteni kellett arra, hogy a haladás gondolatával megbarátkozzanak, ki kellett rázni őket közönyükből és önzésükből, rá kellett nevelni őket bizonyos kollektív gondolkozásra. Ebben a munkában a megáláztatások, gáncsok és visszavetések egész sorával kellett megküzdnie. Volt alkalma megismerni az anyagot, amit formálni akart. A falu kiterült előtte, de a krónika mellett új irodalmi keret kellett, melyben bensőségebb dolgait is kibeszélheti. Így született meg a *«Zöld árvíz»*.

Az utóbbi időben megjelent népies regények címei sorakoznak fel

előttünk. Elsodort falu, Ég a Tisza, Ég a Volga, Csendes Don . . . A megszenesedett falu a haladás útjában. A haladást az antik bölcselők ismert fogalomkapcsolása révén az örök mozgást, a rohanást, a sodrást jelentő vízzel hozzák kapcsolatba a mai szerzők. És nemcsak szimbolikus jelenségről van itt szó. A víz utat is jelent, s ahol közlekedés fejlődik ki, ott többet tudnak az emberek. De maradjunk csak a naiv eposzok mithikus magyarázatánál, ahol a hasonlatok és szimbolumok eleven termőtalaja terül el. A vizek mellett zajlanak le a csaták és az idillek, az erdők és hegyek lakói a békesség emberei, akik a sebesült Párizst fogadják maguk közé. Az erdélyi falu, ahol a Zöld árvíz meséje szövődik, csak ürügyül viseli a regény jelleget. Valójában folytatása a Rög alatt-nak. Ez a regény keresett irodalmi forma arra, hogy a belső csődbe és csalódásokba kergetett falusi vezér problémáit a *személytelenség* leple alatt kiírja. Ez a kiütköző alanyiség teremti meg a couleur localt, a mesét, egyszóval mindazokat a kellékeket, melyek az elbeszélés legfőbb jellegzetességei. Deduktív módszer, melybe a szerző el nem mondott prédikációi, elnyelt indulata, példabeszédei, aranymondásai is elférnek különböző személyekben felosztott egyénisége megnyilatkozásaképpen. Így is egész csomó mondanivalója akad a szerzőnek, aki akárhányszor kiveszi valamelyik hőse szájából a szót, folytatja és elköveti a műhibát: elárulja, hogy azonosította magát vele. Az embernek egyébként az a véleménye, hogy a szerző a falusi mellékfigurák kulcsjellegét rejti véka alá. Nem a mese érdekében, hanem a szereplők maszkja miatt szövi és töri a cselekményt. Így esik meg aztán az, hogy a Zöld árvíz-nek nincs főhőse és nincs meséje. Széteső írás. A «Rög alatt» folytatása kötött formában. Mondhatnánk: vezérkönyv az erdélyi falumunkához népszerű és művészi formában.

A szerző mégse szánhatta ezt a regényt vezérkönyvnek, hisz uralkodó hangja a borulátás. A cselekvő hős elbukik, csak az marad felszínen, aki a maga önző érdekeit nézi. Az ilyen ott mindjárt megkapja a szerzőtől a róvást de alapjában véve az eső hős példája nem buzdító, s a vigasztalás, hogy az elvonuló vizek után új zöld fakad, új nemzedék jön, amely — csalódás nélkül, frissen kezdi újra az elgáncsolt apák munkáját, — nem biztató. Inkább a lemondás, inkább a halálvárás öreges megnyugvása ez. Mikor a sóvári pap személyében leplezetlenül bemutatja magát, felállítja a mérleget: az elvégzett munkával szemben a halál maga kuporodik a serpenyőben. «Ki magyar földön nagy sorsra vágyik, rokkanna jut el az éjtszakáig» — jut eszünkbe Ady.

A falusi ember makacssága a haladással szemben mindennél elkészeitőbb. «És vajjon teremtett-e az Isten a gazdag parasztnál utolsóbbat?» — teszi fel a kérdést a szerző. Ezen az ellenálláson egy pap minden jó szándéka megtörik s ha van ereje ravaszkodni és erőszakoskodni, a kivívott boldogság rikitó és kiabáló bizonyítékai ellenére se kerüli el a kicsinyes megjegyzéseket és zsörtölődéseket. Nem érdemes. Ez a konkluzió. De ennek a konkluziónak van egy nemesveretű balázs-ferenci mellézköngéje: azért gyönyörű munka volt. Megérte a fáradságot.

A regényt művészié teszi a szerző íráskészsége, a kissé romantikus, de végig lüktető és eleven stílus, a realitás, mellyel figuráit kezeli. A jó népies írók erényeire emlékeztet néha. Kár, hogy a világ, amit élénk hoz, nem új. A magyar naturalizmus, elsősorban Móricz Zsigmond írásaiban, annyira kitermelte már ezt az irányt, hogy ma maga Móricz se talál benne érdekeset. Mint regényíró a gazdagabb lehetőségek rétegéhez, a városi polgársághoz

fordul. Falumunkájában ujságíróvá válik és ezzel bizonyítja, hogy a falu valóság, melyet nem szabad többé mitoszok vékája alá rejteni, ha meg akarjuk váltani.

Balázs Ferenc könyve is a valóságba épült, de mitizáló jellege miatt sokat vesz el abból a közvetlen hatásból, melyet a «Rög alatt» olvasása közben éreztünk. Mint irodalom, a közepes népies regények közé sorozandó, mint egyéni dokumentum oly papregényekkel tart fenn közösséget, melyek az Elnémult harangok, Fáklya és Elsodort falu vonalán túl a szerző életének szűrőjén áttört tapasztalatok. S ezek adják a könyv eredetiségét.

Kováts József.

Gulácsy Irén : Nagy Lajos király.
(*Regény három kötetben. Budapest, 1937. Singer és Wolfner kiadása.*)

A regény Nagy Lajos király uralkodásának utolsó éveiben játszódik le. A királyon, aki hatalmának tetőpontján ország népeitől csodálkozó szeretettel és hódolattal körülövezve áll, mind jobban és jobban elhatalmasodik a lepra szörnyű betegsége. A rejtve hordott s a királyi méltóság távolságtartó szertartásaiba beburkolható baj csak hűséges szolgája és orvosa előtt ismeretes; egyébként nem tud, nem is sejt róla senki sem, még hitvese: Erzsébet sem, aki virágzó asszonyiságával érthetetlenül áll a király rejtelmes tartózkodása, visszavonultsága és királyi tudatának gögijébe beleszedülni látszó emberfelettsége előtt. A király és a királyné egymást megérteni nem tudó, egymással nem találkozható lelki messzeségbe távolodásának kínján ütközik ki a regény tragikus ellentétű felépítése. A király fél attól, hogy a közvetlen érintkezés továbbterjeszti rettentő ragályát. Mindent felhasznál, hogy betegségét megállítsa, legalább annyi időre, amíg országa jövőjének biztosítékairól — külső és belső politikájának végleges rendezésével — gondoskodhatik. Orvosának, Radlicza Jánosnak tudásán át az orvosi tudomány minden eszközt kipróbáltatja magán. Amikor fásult csüggedéssel érzi, hogy a természetes módszerek tehetetlenek be-

tegsége nagyobb hatalmával szemben, természet feletti erőkhöz folyamodik. Hazahozatja Remete Szent Pál ereklyéit és csodaváró hittel reméli tőle gyógyulását. Minden hiába. A rettenetes kór lassan elfogyasztja testét és feltartóztatlanul omlasztja lelkének képességeit is. A király nem lázong. Megmélyül lelki és testi szenvedéseinek reáboruló magányában: nagyobb és több lesz, mint helyzete. Egyedül hordozza országa jövőjéért reszkető aggodalmait, s hitté szentelődő fájdmát egy pillanatra sem bántja meg önmaga előtt vesztessé kicsinyedő reménytelenséggel. Azt is tudja, hogy felesége a nádorral: Garay Miklóssal megsérti asszonyi hűségét. Az ő szerelmének tisztasága királyian panasztalan s felségesen fénylő marad s megbocsátó alázattal emelkedik hitvesének bukásai fölé annak a fogalomnak a magasságába, melyet feleségéről alkotott s amelyről ő áruló, gyarló pillanatokért nem lépett le soha. Így lassan minden megannyul a királyban. Még halála előtt elválik a földtől, a lélek szépsége ragyog ki rajta. Halála csak annyit jelent, hogy mindenki, még felesége is leboruljon a szenvedések titkaitól felszabadult s csak ekkor meglátott nagysága előtt.

Ami a regényben először megfog bennünket, az a történeti anyag-szerűség roppant készlete, terjedelme és bősége. Minden előttünk van, ami a kor időszerűségéhez tartozik. Az író tudása mindenütt otthon van,

semmit sem felejt ki, kor-átélő ereje sehol sem zökken ki a külső és belső események teljes bemutatásából. Talán ez a mindent felölelni kívánó törekvő túlzottan igényelt anyagáradást zúdít rá a regény finomságainak teherbírására, mely így néha szinte meglazul a részletek fölöslegesen kitágított külsőségei alatt, s a korkép egész, nagyon is pontosan kirajzolt lesz, de veszít a történetiség igazi mélységeinek megéreztetése, s megmeginog a kompozíció egyensúlyának művésziessége.

A regény jellemértékei az író leg-sokoldalúbb studiumai közé tartoznak. A mese maga útjain járó ingerétől Gulácsy Irén itt jobban felszabadítja jellem-alkotó figyelmét, mint a Pax vobisban. Módszere mélyebb, lélektanibb, elemzőbb, ellentéteken felépülőbb, mint előbbi regényeiben. A részletezés bősége itt is el-elhajlítja, meg bővíti alakjai zárt vonalait, önérdekűen sodorja sorsukat megduzzasztja epizód szerepüket, de amikor egy-egy jelenet lelkileg határtolt körébe állítja őket, felejthetetlen szépségeket remekel belőlük. A király és királyné első találkozása, Garay és felesége otthoni néma elhidegülése, Kont István és Garay Miklós tekintetének összedobbanó szemrehányása annak erkölcsi fölénye, s emennek összeomlása, Gulácsy Irén legfinomabb írói magaslatát örökítik meg. Kár, hogy a királyné s a halott király találkozásának várható feszültségét a királyné lelkének tragikus erkölcsi öntudatraébresztésével nem tette megrendítőbb katasztrófára emeltté. Ez a jelenet is a királyné erkölcsi lejtőjét mutatja, anélkül azonban, hogy a bűnérzés képességét világítaná meg benne. Kitűnők a mellékalakok. Az orvos több, mint egyéniség, hivatásának szimbolumává emelkedik. A szolgának szinte hangtalansággal megrajzolt árnyék-élete a hűség gyö-

nyörű pszichológiájának telítettsége s alakteremtő remeke egyúttal.

Külön szépsége a regénynek stílusa. Nem arra a cizelált archaizmusra gondolunk itt, mely ódonná patinázza a regény hangját, hanem arra az intenzításra, mely Gulácsy Irén szavaiban, különösen pedig hangulatmondataiban él: hajladozik, feszül, a lelkiség minden remegő fodrát hullámoztatja, felhangolja és árnyékolja. Ez nem stílus-tudósság, mint archaizmus, hanem a nyelvkifejezés magától adódó és megoldott művészet. A kettő néha harcban áll és az utóbbi lesz a győztes. A léleknek s a szónak folytonos egymáshoz idomulása, egymásba áramlása következtében a szavak dús érzetelemmel asszociálódnak, belső távlatot kapnak, a lélek mely messzeségeiből áradnak, s így mindig kitöltik azt a helyzetet vagy állapotot, melynek szolgálatára az író ihlete hívja és rendeli őket.

Gulácsy Irén talán ebben a regényben ér el olyan területre, amelynek mélységeiből az élet nagy kérdései nyílnak ki. Történelm látása nem több, mint a magyar sorsismétlés megrendítő éreztetése. De Nagy Lajos egyéni és királyi életének ábrázolásában mintha a szenvedés, az ő módján elviselt szenvedés legnagyobb emberi értékűségének akarna tiszteletet adni. A földön ez a legnemesebb anyag, amelytől nagy lehet az ember s amelyből, minthogy erősebb, mint a történelem sokszor irracionálisnak látszó folyása, újjászülethetik egy nemzet. E világító gondolatban összegeződik Gulácsy Irén kitűnő művének a történelmet magasabb értelemlre felragyogtató költészete és életszemlélete. ss.

Verseskönyvek.

Varságh János: *Őszi napsugár*. Singer és Wolfner. — Csuka Zoltán: *Életív*. Ady-Társaság kiadása. Debrecen. — Bódds János: *Úti fű*. Nemze-

dékek kiadása. Szombathely. — *Debreceny Lili: Akkordok.* Vörösmarty Irodalmi Társaság kiadása. Újpest. — *Sibay Gyula: A hallgatás tornya.*

Zajtalan, többévtizedes költői munkásságra tekint vissza *Varság* János. Alig van napilap, folyóirat, melyben ez idő alatt finom, szelídzengésű dalaival ne találkoztunk volna. Ő maga szerény igénytelenség, halkszavúság, aki sohasem küzdött kifelé, míg nála sokkal kisebbek mutatósabb pozíciót harcoltak ki maguknak, de annál több benne a belső viaskodás, csön-des elvérézés egy számára túlságosan hangos, tülekedő korban. Abból a költő-fajtából való, mely Reviczky hitben, szépségben megnyugvó, magányos útját rójja. Úgy emlékszem, valamelyik régebbi versében mondja, hogy egy nő lelke lakik benne, ez szólal hozzánk dalai csipkeshövedé-
ből, szinte állandó érzelmességében, szelíden cirógató, félig epika, félig líra formájában kifejeződött rövid-lélekzetű vallomásaiban. Nagyon elő-
kelő, szinte mimóza lélek, minden apró bántalomra érzékenyen reagáló, de valami szívós kitartással, elpusztíthatatlan életszeretettel felvértezve. Lírája: pillanatok szülötte, melyeket a napi életből szerzett magának, prózai órák, napok maradéka, a fukarul mért «független nyugalom» fényűzése. Család és természet: egyetlen for-rása e költészetnek, elkíváncozás a robotból, mely évtizedeken át máz-sás súllyal fekszik a költő másutt időző lelkén. Olyan ez a legutóbbi verseskönyve, az *Őszi napsugár* is, mint az eltaposott ibolya illata. Zenefoszlanók, szín, hangulatjáték, egy-egy mélyről fakadt, tördelt só-hajtás, s a gesztusa, mintha szelíden az arcunkat simogatná egy csupaszív, fájdalmas, nagyon boldog ember, zene, irodalom s egy kis meleg ott-hon verőfényes, szelíd borongású él-
vezetében.

Szenteleky Kornél írta *Csuka* Zoltánról «Ami tíz év alatt a (délvidéki) magyar irodalom megteremtése, ösz-szefogása, kévébekötése és talpra-állítása körül történt, az sohasem történt Csuka Zoltán nélkül. Az ő csodálatos aktivitása, lankadatlan hite, kifogyhatatlan energiája terem-tett életformát, megnyilvánulási és fejlődési lehetőséget a fiatal, bizony-talan és gyenge lábakon tipegő vajda-sági irodalom számára». Mennyire szívvel-lélekkel áldozott hivatásának, saját költői pályájának mostohasága mutatja. Kevesen tudják, hogy en-nek az aránylag ma is fiatal költőnek nyolc verseskötete jelent meg már. Kollektív élet- és művészetérzés ka-tonái azok, másokért harcolnak, esz-ményért, világboldogságért, ami a valóság nyelvén nem több kívánság, mint hogy a költő se haljon éhen s korunk izom-uralmában az eszté-tika a tudomány is kapjon az aktu-alitás Stádionjaiban, valahol hátul legalább, egy állóhelyet. Csuka ebbe az egyetemes vágyálomba olvasz-totta belé a maga szelíd, s mégis for-radalmas énjét, s önmagáról ejtett legkevesebb szót. Költői hangja is szervező egyéniségéből fakadt, s út-törő önfeláldozására vet fényt, mint ahogy irodalmi lapjai is mind ezt az összefogó, embernevelő szellemet hangsúlyozták. Boldog Csuka Zoltán, hogy mindezt ifjan végezhetette s ezen-túl önmagába is jobban betekinthe-t. E sorok írója annakidején éppen a Napkelet hasábjain méltatta egyik kötetét. (Mindent megszépítő fiatal-ság, 1931.) A mostani, válogatott ver-sek olvasásakor is akkor mondott szavainkra gondolunk. Csukában megbékül a szabadversnek minden végletessége; mintha valamennyi társának hangulatvilágát összegezné s le akarná számolni ennek a műfaj-nak értékeivel, hibáival. Hangfogó is került így a hangszerére, lírájában nincs egyetlen feltűnőbb gikszer, de

nincs a léleknek nagyobb szárnyalása sem. A könyv nagyrésze szabadvers, még sem fárasztók: valami belső fényük van, természetes melegségük. De azt is éreznünk kell e kötetet lapozva, hogy a szabadvers ma már nem tud lekötni a régi varázssal. Szerencsére Csuka Zoltánnak vannak versei, melyek csak formára tartoznak ciklusába s átkívánkoznak a kötet másik, kisebb fejezetébe. Mert Csuka nem felejtkezett el a másik ihletformáról sem, s az most kezd benne igazán kivirágzni. Az «Elcserélt tájban» című ciklusban csírázik Csuka Zoltán új verseskötete; a «Csók», «Nem több s nem kevesebb», «Elhullott búzaszemek», «Öreg rikancs Debrecenben» című versek már jelzik ennek az új stációnak szépségeit.

Kevés verseskönyvet olvastam az utóbbi években olyan szívesen, mint Bódás János «Utifű» című kötetét. Itt-ott nagyon ritkán talákoztam vele, s csak most tudom, hogy már három verseskönyve jelent meg. Semmi reklám nem szólt mellette; ma, amikor gyakran a líra is síp-dob segítségével terjed, ezt nem lehet eléggé megbecsülni.

Maga valja csendes büszkeséggel, hogy egyszerű falusi ember az apja, akinek életét folytatja. Verseiben is lépten nyomon kiütközik ez. Szemlélete is a falusi emberé. Az impreszió költője, de nála a pillanatnyiség percek, órák elmélyülését jelenti, a kapott benyomás kivirágzik sok-sok kis képpé s a vers maga is egyetlen kép. Egy sereg alak, jelenet vázlatát, rajzát, festményét kapjuk, Bódás mindig benne van a természetben s ha másnak nem, háttérnek mindig felhasználja. Az ökor s a pöttöm gyerekek, akiről szülője elfeledkezett s most állati jóság kíséri haza, a cigánygyerekek, a kutya, a kamasz, a paraszt, a levélhordó a pacsirta, a varrónő, öreg bácsikák, utifű, katángok,

bodzabokor, hóvirág, tövis, a gyökér, a varjúfa, az útjelzőtábla, a sürgönydrót, a reklámozslap, aztán a csend, a sugár: mind Bódás János hangulatának színes galériáját jelentik. A tárgyak, jelenségek elemi mivoltuk realitásában tűnnek fel, de drámai keretet kapnak, határozott körvonalakat egy hasonlat, egy ötlet révén. Az ágakon, mint nagy örömkönnycseppek, csüngnek a piros almák, sárga körték. — Aggastyán nagyapja «agyarán a pipa ég örökre s nevetve fittyet hány, amint fölötte megszügyenülve rohan az idő». — «A vidám paraszt lépése büszke, dobbanó, kemény, s úgy megy az úton, mint egy eleven szép hősköltemény». «A kútágas: valami szörnyű állat, aki az égnek visszafelesel»... Ilyen képeket bőven jegyezhetnénk ki Bódás verseiből. S a kisebb-nagyobb arckép mögött — mert arckép nála az állaté, a dolgoké is, — a háttérben a falu meg a város, de inkább a természet, jó illatával belengve a hangulatot. Legrokonszenvesebb az, hogy Bódás János ismeri s ritkán lépi át képzeletének, tehetségének határát, van benne valami az apja egyszerű, szilárd önismeretéből:

*Apám paraszt. A föld parasztja.
Amit vet, azt le is aratja.*

Nem tünetően ígérkező lélek, azért örvendünk kétszeresen a verseinek, ha rájuk bukkanunk. Úgy hiszem, előbb-utóbb sokak szívéhez eltalál még ez a poéta.

Debreczeny Lili verseskönyve az első viaskodás a kifejezésért. Szabad versei s a kötött formájúak egyformán ennek a nagybecsvágyú álomnak tanúi. Nála a szabad vers még nem lelki szükség, szembehelyezkedés a rímmel, kötött formával. Nincs is mivel szembehelyezkednie: a rímig még nem jutott el, s nem elégtelen formaként dobja el magától, hanem

mert nem tud az ura lenni s azért adja át magát a látszatra kényelmesebb ritmusnak. A küzdelem a formáért így is rokonszenves, s e kaotikus áradat már néhány ötvözött szót, biztos hangúlyt is éreztetni tud. De a sallang még túlnyomó s lépten-nyomon megakasztja a vers igazi folyamát. Egészen naiv verstöltelékek zavarnak gyakran. «Elnézem a képedet itt a Nagy-Beöthyben s keresem veled az összeköttetést» (*Uffalvy Krisztina*). «Szavak izzásán forr belül dalom: készül a szemfelvette kép» (*Caffé Quarnero*). — Elgázolt engem egy hatalmas kék autobus: az élet» (*Nem szabad tudni senkinek*).

«A vers démona», «Igazi dal», «Valomás a vershez», «Epigramma», «Az új költő» a «Versek a versről» című ciklus darabjai lesznek Debreczeny Lili legjobb oktatóivá, egy-két év mulva olvasgatva bennük, ha valóban arra született, hogy költeményeket írjon. Egyelőre csak rokonszenves becsvágását, irodalomszeretetét látjuk. Néhány finom cikkét olvastuk a minap, s az az érzésünk, hogy inkább prózában lesznek sikerei.

Sibay Gyula simán versel, csekély ihlettel. Már szóösszetételei jellemzők s únos-untalan meghökkentenek: szellempalack (a falanszter-tudósé), mámorpárna, életkönyvtár, sorsmalom, lélektoll, életház, napszív, éjlovag, naplovag, napvitéz (e három ugyanabban a versben); aztán: mellbedob; kupán találva; a gyomron vágott föld kintől vonaglott (nyilván Gyóni Géza «S úgy nyög a véres föld, mintha gyomrát vágnák» reminiscenciájaképpen) stb. Sok a bombaszt a kötetben, lelkes botondiádák lépten-nyomon, mind tisztesszándékból, de gyarló eszközök élelenszögein megtépázva. A «Töltőtoll» című versben pl. ezt olvassuk: «Hittagadás nyúlos lélekvigyorába...» Egy másik versben már a kiloccsant muszka agyvelő nyúlós. Lehet, hogy

ez a dagályos korszak hamar elmúlik a lelkes Sibay Gyula életében, de addig nem árt újabb lírának történetét tanulmányoznia.

Vajthó László.

Germanus Gyula: Allah akbar! (Révai kiadás.) Az olvasóközönség értékes ajándékot kapott Germanus Gyulától, érdekes, nagyszerű megfigyelésekben bővelkedő utiraztot, többek között egy mekkai zarándokút leírását. Mindenki tudja, hogy az utóbbiban való részvétel rendkívül veszélyes vállalkozás, s amellet fizikailag is igen megerőltető teljesítmény. A szerző előzőleg Indiában és Kairóban járt, hogy mozlimok között élve, teljesen felkészülve vállalkozhasson a nagy útra. Sőt maga is mohamedáná lett, hogy ne csak a tudós tárgyilagos érdeklődésével, hanem a hívő szemével és buzgalmával mélyedhessen el a vallás misztériumaiba. Így szorultak háttérbe az út kavargó, gyorsan változó képei a szerző lelki küzdelmeivel szemben. Mennél tökéletesebbnek, mennél felkészültebbnek lenni a vallási tudományokban. Belülről látni az iszlámot, amennyire lehet keletivé válni, hogy aztán majd visszatarterve Európába, teljes beszámolót adhasson az iszlám világáról — már amennyire ez megvalósítható.

Nem tudom, melyiket értékeljem magasabbra, bátorságát és lemondását, amellyel az út fáradaimaira és veszélyeire vállalkozott, vagy nagy lelki «kalandját», a mohamedán hitre való áttérését. Könyvének legnagyobb, leglenyűgözőbb részlete az volt részemre, mikor Delhiben, a nagy mecsetben nyelvükön mert szónokolni, mint mozlim, a hívőknek. Vakmerő kiállás volt, egyetlen szó, egy megfeledezett kézjel elég lett volna, hogy a tömeget felingerelje. Darabokra szaggatták volna. — «Ayyuha'sszádat alkiram — oh, kegyes urak és szeretett testvéreim.

Eljöttem messze idegenből, mert hajtott a vágy a megismerés után, amit otthon nem szerezhettem. Eljöttem hozzátok tudásért és ihletért és szeretetek és szívetek gazdagságát terítették ki előttem.»

Nagyszerű stílussal megírt könyv. Nyugodt, szorosan egymásbakapcsolódó mondatok, megválogatott jelzők, kimért, szabatos meghatározások. Fegyelmezett magatartás; a szerző tartózkodott a liraiságtól a szubjektív és személyi leleplezésektől. Pedig, hogy szerettem volna megtudni, mi indította őt el, erre az útra. A személyéhez szerettem volna hozzáférközni, hiába. Egyetlen kép csak a könyv elején. Egy kisfiú a Gartenlaube régi évfolyamaiban lapoz. Az egyik metszetenél fennakad az ujjá, és sokáig időz el előtte. Keleti kép, talán Arábiából, házak lapos tetején emberek ülnek és a sarlóalakú félhold mindent nyugodttá és ünnepléssé varázsol.

Valóban elég ennyi arra, hogy valaki már életet építhessen rá? Egy pillanatnak, egy gondolatvillánásnak, egy feltűnő képzetnek elég ereje lenne, hogy mindent megváltoztasson, valamit kijelöljön?

Egyes fejezetekben, igen helyesen, sok hasznos felvilágosítást és alapos magyarázatot kapunk az iszlám lényegéről, multjáról, fejlődéséről és jelentőségéről. Általában nagyon sok érdemére lehet rámutatni a nagy munkának és dicséretét a legelismerőbb jelzők magaslatáig növelhetnénk: mért van mégis, hogy elolvasása után valamennyire kielégítetlenül maradtunk?

Kevésbé képzett, hasonlíthatatlanul kevésbé komoly, nem tudósok de kalandorok útleírása miért tetszetősebb és többet közlő? A képet, amelyet tőlük kapunk, miért találjuk hívebbnek, igazabbnak?

Úgy érzem, egy kutatónak nem szabad engedményeket tenni az olvasó

közönséggel szemben. Ne azt tűzze ki célul maga elé, mint legfontosabbat, hogy könyvét minden olvasója, unalom nélkül végigolvassa és megértse. Ne szálljon alá, hozzájuk és a fogalmakat ne elejüktől, az alapfogalmaktól kezdve magyarázza meg. Nem szükséges, többek közt, az sem, hogy epizódokkal élénkítse írását.

Különböző kategóriák: az újságíró riportja és a hivatásos utazó könyve. Az utóbbinak kell különböznie lenni. A tudós munkájában a műnek kell legtöbbet nyújtania. Tárgyban, hangnemben, írásban.

Germanus könyvében megalkuvásra találunk. Nem vállalta, hogy útját a saját szemén keresztül látva, a maga elképzelte beosztásban, formában mondja el. Nem a saját magának feltett kérdésekre ad feleletet, hanem az érdeklődő nagyközönség kíváncsiságát akarja kielégíteni. Nem szállítják alá kifogásaink (szájban maradt keserű íz) a könyv értékét. Nyugodtan, bátran ajánlhatjuk, irodalmunk alkotásában, értékben nyert vele. Csak attól tartunk, hogy a tudományos élet szenvedett kárt, mivel egyik kiváló reprezentánsa egy másik táborhoz, a közönség kegyeit kereső írók csoportjához csatlakozott.

Horváth Tibor.

Passuth László: Eurázia. (Regény. Budapest, 1937. Atheneum kiadása.)

Idézetek kapásból:

«... ezt nem lehet így kitarítani»... — «Sok beszéd van» (A szerző hőseivel — nagyképzettségű magyar külügyminisztériumi tisztviselő — valószínűleg azt óhajtja magyarul ki nyilatkoztatni, hogy sok a szóbeszéd.) — «Én már rég akarom ezt megmondani»... — «És gondolja el!»... — Amit először csináltam, az egy ellsúlyedt világot illetett.»

«Ezt nem lehet így kitartani!» Nem bizony. Gyorsan visszalapozunk, hogy megállapítsuk: ki ez a kép-

gyilkos fordító, aki időközönként a szadisták lelkes fáradhatatlanságával tűt döf fülünkbe?

Lehetetlen! Nem fordítás! Eredeti magyar regény! (Csak helyenként elfelejtették magyar nyelvre lefordítani.) A szerző magyar! Sőt: a nemzetközi regényolimpiás magyarországi selejtező versenyében — a harctéri tudósítások szerint — mindössze orr-hosszal maradt le a *Halászó macska utcaja* mögött.

És mégis; ez a válogatott, mondhatnánk választékos magyartalanságokkal megírt regény, fülsértő mondatai ellenére meglepetéssel szolgál. *Jobb* a *Halászó macskánál*. Ha az összehasonlítás relatív értékmérőtől s a nyelv elleni merényletektől eltekintünk — még azt is megállapíthatjuk: van valami figyelemre méltó Passuth első irodalmi próbálkozásában.

Ha a regényről lehántjuk a kínosan modoros «szimultán» előadási módot, az idegesítő és fárasztó formát, az érthetőséget támadó hanghordozást, végül kapunk valamit, *enyhítő* körülményt: egy *füllesztő* állapot érdekesen megírt atmoszféráját.

Passuth a világháború utáni antantmissziós Budapestet ábrázolja, szétlódult életeivel; a legyőzött ország kaotikus, eszméletlen vergődését. A főhős tulajdonképpen ez a nyomasztó állapot és annak kisugárzása. Néha igen erőteljes vázlatokkal eleveníti fel a szerző az 1921-es időket, sajnos azonban, a legtöbbször csak egyoldalúan, silány, ingadozó jellemű embereken keresztül reflektorozza igényes témáját.

Tompított, filozófikus pácba mártott romantikát is ad, kémeket, ellenkémeket, Európát behálózó «Secret service»-t, külügyminisztérium titkos aktáit, árulást, spionázs történetek irodalmasított izgalmaival. Olykor egész érdekesen.

Ez a regény. Nem több. Néhány

elhajlott sorsú ember életfonalának laza összebogozása. Mesét, kompozíciót hiába keres benne az olvasó.

A keszeg történet mellékszereplői: Koródy, a filozófikus hajlandóságú volt tengerésztiszt, a külügyminisztérium elhárító osztályának tisztviselője; Kolowrat Elly minisztériumi tisztviselő, akit hollywoodi álmái és egy Wreck nevű, erdélyi származású kém úgy megszedítenek, hogy árulást követ el egy filmszerződés reményében; Nabugana japán gróf, az ellenőrző antant misszió elnöke, aki halálosan beleszeret a Ritz egyik kegyes lányába, végül feleségül veszi. Szerepel szelmeivel még egy Gracia nevű gazdag lipótvárosi «intellektuális Terka».

Nabugana infantilis szerelme egyúttal a regény szimbolikus magja. A japán grófnak és Margitkának Párizsban «a fajok olvasztó kohójának laboratóriumában» gyereke születik. Két tulajdonképpen el nem választható kontinensnek: Európának és Ázsiának — *Euráziának* gyereke.

Homályos a regény mondanivalója: arról van itt szó, kialakulhat-e az euráziai embertípus? Összemosódhatnak-e fajokat, országokat elválasztó testi-lelki határok, borszínek, nemzeteket elhatároló kultúrák, érzelmi vámfalak, klíma által elsorompózott emberek? Nivellálódhatnak-e olyan ellentétek, eszmeáramlatok, mesterséges szakadékok, amelyek széttagolják a nagy kontinens fajtáit? Mi lesz a fajok keveredésének következménye?

Passuth naív eszközökkel feszegeti az erejét meghaladó kérdéseket, bölcselkedik, birkózik a feleletekkel, végül egy szimbolikus, homályos befejezéssel nyitva felel a ajtót és magára hagyja kórházi ágyán Margitkát, sárgásszínű porontyával.

Külön tanulmányt lehetne írni Passuth regényéről.

Iskolapéldája lehetne az átlagon

felüli képességű, nagykulturájú dilettáns írásának. Mennyi mondnivalója van — de megsüketit azzal, ahogy mondja! Milyen érdekes meglátásai — de képektől és fogalmaktól elrugaszkodott szózuhataggal homályosítja el azokat!

Tömören — terjengős.

Néha egy-két kemény ceruzavonással igen sikeresen jellemez helyzetet, embert; ugyanakkor giccsel, megirigyli a kalandorregények filléres, hatástkeltő eszközeit. Használja őket. S ha ijesztő sikert ér el velük — megremül, az igényesebb olvasóra kacsinva engesztelésül gyorsan bölcseledik egyet.

És hogyan? Szakadozottan, veszőkkel elválasztva össze-vissza dobálja bele a mondatokba a lazán összefüggő képeket, asszociációkat, különböző időkben lefolyó testi-lelki történéseket. Fárasztó, idegesítő ez a szimultán módszer... Mért nem az például Giraudoux-nál?

Nemcsak dilettáns, de közepes író munkájára is legjellemzőbb tünet az, hogy a *külső forma sohasem fedi a tartalmat*.

Kedvenc tételünk: jó írónál, nagy művésznél a stílus, előadási forma, belső tartalom, mondanivaló tökéletesen fedik egymást. Nincs olyan nagymondanivalójú író, akinek művészi kifejező képessége elmarad vagy kullog... dadog a felsőbbrendű tartalom felszínén. Tolsztoj semmivel sem kisebb stilizta, mint moralista és gondolkodó. Giraudoux, Kosztolányi előadásmódja tökéletesen kongruál műveik mondanivalóival. Művészet ott kezdődik ahol a közlés és forma szétbontathatlan kémiai vegyületté olvad össze.

Önmagáért való «egyéni» hangszelés, stílus, akrobatika, jellegzetesen kezdő íróbetegség. Passuthnál súlyos természetű. Mégis: találhatunk biztató jeleket az Eurázia szerzőjének regényében, amelyek arra engednek

következtetni, hogy Passuth megfogja találni a közölnivalójához méretezett hangot. Persze mellékesen meg kellene tanulnia magyarul is.

Kolozs Pál.

Ernst Lothar: A megváltó halál.
(Fordította Gaál Andor. Budapest, 1936. Franklin.)

Tényállás. Vád. Ítélet. Ime, milyen könnyen belefoglalható e bírói nyelven megfogalmazott hármaskeretbe az a sok testi és lelki szenvedés, probléma, egzisztenciák tüdőklése és bukása, évtizedeken keresztül megépített gondolatmenetnek és világnézetnek máról-holnapra való kártyavárszerű összeomlása. Salzburg, nyári ünnepi játékok. A törvénytörő tanácselnökek ezüstlakodalmukat ülik, az asszony hirtelen elsápad, néhány percre félre kell vonulnia, de semmi az egész, már vissza is tért társaságához. Múló rosszullét, látszólag, először fordul elő, — legalábbis mindenki úgy gondolja. S másnap orvoshoz mennek, a híres bécsi tanárhoz, de csak igazán a maguk megnyugtatóására s e megnyugtató kereséséből a legelszántabb kétségbeesés lesz. Az asszony menthetetlenül beteg. Hónapok lehetnek még hátra, de talán csak hetek, szörnyű, a pokol tűzénél fájdalmasabb hetek. S az asszony megsejti a borzalmas véget és sejtelméből bizonyosság lesz. A betegség lefolyását is esmeri már, csak a végtől, az utolsó napoktól fél. S egyik békességesebb sétájukon végül is kierőszakolja férjétől, a vérbíró hírében álló tanácselnöktől, hogy segítsen rajta. Az ember jóformán meg sem értette, mihez ígérte segítségét a halálraszánt asszonynak s amikor napok multán felfogja a szörnyűséget és egyéni bajaihoz mellőzéstől való félelem, gyermekeiben való csalódás járul, a maga életének sem látja többé célját. Kettős öngyilkosság! — ez az egyedüli kivezető út. De a

terv csak félig sikerül. Az asszony halott már, előtte azonban elfeketedik a világ és a magának szánt tiz szem veronából csak hármát tud bevenni. Ez a tényállás. Az ember ezekben az ijesztő órákban mélységes veronálmámorban alszik s mire fölbred, kényszerű visszatérésevel a földre, gyilkosnak mondják. Megölte a feleségét, — ez ellene a vád és a hajdani bíró ugyanabban a tanács-teremben ül, melyben annyi szigorú ítéletet jelentett ki a császár, majd a köztársaság nevében. Akkor fenn, az elnöki emelvényen, most lenn, a vádlottak padján. Milyen végzetes a távolság e néhány lépés között! Beszámítható, anyagi okok, szigorú ítéletet kérek! — kiált szakértő és ügyész. Euthanázia, esküdt uraim! — bizonygatja a Bécsből odakerült védőügyvéd. A vádlott meg nem kíván élni az utolsó szó jogával. Minek, hiszen úgy sem értené meg senki. — Ítélet: felmentés. Akkor már ősz van, október. A volt törvényszéki tanácselnök vékony nyári felöltőben kimegy a salzburgi temetőbe, a síron ott áll a díszes márvány-emlékmű, rajta a hű férjről és szerető gyermekekről szóló felírással. Igen, majd kijövök ide beszélgetni, majd mindennap elmondom neked, ami történt, hiszen most már ráérek. Nem volt okos dolog az öngyilkosságra gondolnom, látod. Nem is sikerült, de akkor azt hittem, nem tudnék nélküled élni. Pedig nem így van. Azóta két hónap telt el. Az élet megy tovább és lelkemben te meg sem haltál, együttélünk tovább, mint idáig. Nem kell ezért meghalnom!

Elvitathatatlanul irányregény ez a könyv, de e műfajban talán a legművészibbek közül való. A feltűnő tehetségű osztrák szerző a bírászkodást állítja pellengérré, azt a szellemet, amellyel a törvényt magyarázzák — amint ő állítja —, félremagyarázzák. Vitáznak beszámíthatóság-

ról, felindult lelkiállapotról, pulzusról, értelmi képességről, szándékról, különféle szakaszokról s bekezdésekről és a rengeteg akta, szakkifejezés és rideg, merev stílus mögött elsikkad a lényeg. Az a lényeg, amiért talán minden bűn, minden emberi nyomorúság történik. De hogyan lehetséges az, hogy a lelkiismeretes nyomozás, tanukihallgatás, vizsgálatok, iratok áttanulmányozása ellenére is valahol hiba csúszik a számításba és a bírák, szakértők és ügyészek keze közül kihull a lényeg. Amit keresniök kellene! Az ok?! A bécsi védőügyvéd a temetőből visszajövet megfelel rá: mert akik törvényt ülnek, fantáziátlanok.

Az irányregény a maga célzatosságával időleges érvényű és vitás. Az olvasókat természet szerint osztja két pártra. Az ügyésznek mindig más felfogása van az ügyről, mint a védőnek. Így is kell lennie. Ez az élet rendje. Ez az írás azonban több egyszerű irányregénynél. Egy bíró, egy ember sorsa, fájó vergődése van benne. Jellemrajza meglepően gazdag, a maga egyszerűségében, hétköznapiságában előttünk van, él, amint mellénye kihajtását ráncigálja, kiálló szemfogait nyelvvel böködi, valahányszor az átlagostól eltérő, rendkívüli dolog nyugtalanná teszi. Amolyan valódi Jedermann, amilyen ezrével jár-kél az utcákon. Minél hétköznapibb, annál nagyobb művészet megmintázása. Nem, a törvényben továbbra is hisz, valami mégis összetört benne, — hogy mi, arra nem tudna határozott feleletet adni, de a bírászkodáshoz sem volna ereje többé. Legalább is egyelőre nem. Aztán meg mennyire nem típus, vignetta az ember, a vérbíró, akit az ügyészi szellem szigorával neveltek s míg az elnöki emelvényen ül, nem tud hinni a képzelet magyarázta mentőkörülményekben, most meg, amikor saját kis tragédiája nehezedik rá, hogy el kell vesz-

tenie azt az asszonyt, akit mindennél jobban szeret, akire teljességgel áll a szó szentsége, — feleség, mennyire leleményes, az érzelem megnyilvánítások formakeresésében milyen változatosságot kitaláló. Ember, hűvér- és lélek szerint az. De a könyvből kicsendül a szerző keresztény életszemlélete is: az öngyilkosságnak nem szabad sikerülnie, az egészséges életet Isten adta. Isten tartja is meg.

A magyar olvasót e szép és érdekes könyv élvezetéhez a fordító szemléletes magyar nyelve erősen hozzásegíti. Egyben megjegyezzük, hogy a filológusi kedélynek érdemes volna egybevetnie Márai Sándor «Válás Budán» című multesztendei könyvével. Sok hasonlóságot, de mindenestre egyező beállítást találhatna a két műben. *Dénes Tibor.*

Pásztor Mihály: Buda és Pest a török uralom után. (*Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának közleményei. 73. k. 1. sz. 408 l.*)

A helytörténelem, egy város «kezdetének» történelme szinte páratlan tanulsággal és gyönyörűséggel kecselgeti búvárárt: a civilizáció — amelyről ne feledjük el, hogy a civissel és civitas-sal egy töről ered! — születését és növekedését mintegy kísérleti tisztaságban, megfigyelhetőségben mutatja be. Egy város alapításával minden előlről kezdődik. Mert bárha készen is állanak az egyetemes civilizációban a formák és eszközök, azok helyi tartalma és használata kizárólag az új települöktől függ, nekik kell újra utánképezni, mégpedig a helyi viszonyokból, lehetőségekből kisarjasztva, Robinsonokként. Ez adja meg a várostörténelmek sajátos érdekességét. Ha pedig saját városunkról van szó, ez még fokozza a studiumok vonzó voltát. Milyen más érzés élni, jönni-menni, dolgozni az

otthonos falak közt, ha előttünk áll multjuk, látjuk a mai utcák helyén a régieket, s a bennük folyt hajdani életet. Csak így válhatunk öntudatos lakosokká, polgárokká egy városban.

Pásztor Mihály könyvének érdeme, hogy ezeket az érzéseket költi fel bennünk. Nagyon hasznos szolgálatot tett a főváros statisztikai hivatala e kötet kiadásával. Nem új kutatások gyümölcse, de gazdag tárháza, rendszeres összefoglalása a régibb eredményeknek, melyeket így együtt kap az érdeklődő kezébe.

Buda és Pest régi köveiből szinte egy sem maradt kövön az 1686. évi ostrom után. A két város története előlről kezdődik, új településsel. Néhány épületen, inkább romon kívül csak a nagy hagyományok a régiek, melyek, úglátszik, mégis ösztönzően hatottak az új, idegen települökre. Pásztor könyve az első negyven esztendő történetét adja elő. Megismeret bennünket az első telepésekkel, a két város telekbirtokosaival, általában a kétszázötven év előtti topográfiával, majd a népesedési viszonyokkal, azután a két város kormányzatával, várospolitikai életük első, primitív korszakával, a kicsinyes és disztelen civakodásokkal, a viszonyok lassú tisztázódásával és a régi szabad királyi városi rang visszanyerésének körülményeivel. Külön fejezet szól az egyházi és társadalmi életéről, másik a lakás és ruházkodás állapotáról, ismét másik az élelmezési viszonyokról. Majd sorra kerülnek a szórakozás, időtöltés és az utazás egykori formái. Végül a gazdasági, pénzügyi, kereskedelmi és ipari életet tárgyaló fejezetekkel zárul a könyv. Előadásmódja, a könyv céljának megfelelően, népszerű és sok jellemző adattal, érdekességgel eleveníti az olvasó szeme elé azt a régi életet, mely a mai világ- város első tétova motozása volt.

Joó Tibor.

Hunyady István : Két óraütés közt.

Versek. 1937. Erősen keresztény, felelős lélek szorongása egy megvadult, ellenség-világ kérdései előtt : ez *Hunyady István* legtöbb versének magatartása. Úgy érzi, hogy «most lázálomban hánytorog a föld», új világ van megszületőben, melyet körvonalai egyelőre ijesztőnek, reményvesztőnek mutatnak. Félelmét nemcsak a magárahagyott ember földi reménytelensége fűti, hanem az érző költőé is, akinek azt kell látnia, hogy «mint nyeli el az emberi hangot a gépi dörej». A kétségbeesés mellett azonban nem marad meg, segítséget Krisztusban keres, — a költő pedig ismét és ismét a veszélyeztetett lant-hoz nyúl, felriasztja bárd-társait is és akár egy jobb Néró, dallal köszönti a pusztulásból egyszer talán kibontakozó krisztusibb világrendet.

Hunyady István hitében van valami megrázó és hősies, aggodalmában pedig gondolkodásra készítő. A kérdés most már csak az, — mennyi mindebben az őszinteség és mennyi a kicsit kopottas konvenció? Mit érez «első személyben», mint saját ügyet és mit ismét, engedelmesen, a sablon lelketlen anyagát a költő lélegzetével életre lehelve? És ezen a kérdésen körülbelül el is dől verseinek tartalmi értéke. Mindenesetre : nagyobb szabadság a témák felé való fordulásban, az életnek független szempontú kommentálása javára lett volna ezeknek a verseknek. Kicsit lejárt költői szólásmód nyomait mutatja a forma, a stílus is. *Hunyady István* mindig szépen és majdnem biztosan versel, de kép-használata legtöbbször ingatag, szó-összetételei erőszakoltak, a nyelvet hanyagul, túlzott szabadsággal kezeli. Több merészséget a témákban, több tisztaságot és szabatoságot a nyelvben : ezt kell még várni *Hunyady István*-tól.

Thurzó Gábor.

Giovanni Hankiss : Storia della letteratura ungherese. (Trad. Filippo Faber. Paravia, Torino p. 356.)

A magyar olasz kultúrpolitikai munkák eleddig bizony meglehetősen gyér sora egy igen értékes és hasznos könyvvel gazdagodott. Hankiss János, aki eddig is a legmagasabb értelemben vett eredményes munkásságot fejtett ki a magyar műveltség külföldi elismertetéséért, most olasz nyelven adta ki irodalomtörténetét. Nagy élvezettel és elégtétellel olvastuk el könyvét ; szinte az utolsó órában érkezett, égető szükség volt rá. Olaszországban kétségtelenül erős már az érdeklődés a magyar irodalom iránt, az utóbbi időben sok magyar könyvnek volt sikere, sajnos azonban, a mélyebb érdeklődést nem tudtuk kielégíteni, akiknek annyiszor szegezték a kérdést : mi is hát az a magyar irodalom? Hankiss János most kitűnő művében nagyszerűen megfelel a kérdésre. Munkája nemcsak azért sikerült, mert helyes arányérzéke még az új irodalmunk tárgyalásában is megóvta az elfogultságtól, hanem mert könnyedebb, franciás s mégis alapos szelleme helyesen találta el a hangot, mely egyedül alkalmas egy eléggé nem értékelhető kívánság kielégítésére. Azt mondhatnók, ez külön képesség dolga, ez a közvetlen, csevegő s mégsem felületes hang, s Hankiss ennek legteljesebb mértékben birtokában van.

Könyvében semmi iskolás pedantéria nincs. Főlényes tollal rajzolja meg irodalmunk korszakait s igen finoman érvényesíti önálló vizsgálatainak eredményeit is, melyeket két korábbi kis kötetéből ismerünk. (Irodalmi problémák, Debrecen ; Défense et illustration de la littérature, Paris.) Különösen sok új érdekes megjegyzése van az író és kora irodalmi átélésének kiegyensúlyozódásáról, valamint az íróknak koruk

társadalmában való elhelyezkedéséről. A legújabb kor irodalmának tárgyalásában pedig a realizmus és naturalizmus átelemezésében és ennek gyakorlati alkalmazásában meglepő és eredeti.

Természetes, hogy irodalomtudományunk mai fejlettsége nélkül nem sikerült volna így könyve; bizonyos azonban az is, hogy ő mindenütt a legjobbat követte s higgadságával és főleg elfogulatlanságával, hogy úgy mondjuk, finom modorával példája lehetne ilyenféle kísérleteknek.

Úgy tudjuk, könyvének nagy sikere van Olaszországban s ez mindennél többet mond; mi csak megerősíthetjük, hogy méltán, és megállapíthatjuk, hogy megérdemelt és komoly erkölcsi sikerről van szó.

Füsi József.

Erdélyi Ferenc: Lejtő. (Cserépfalvy kiadás.)

Vannak regények, melyeknek megjelenésük előtt van nagy sikerük. Elbeszélve jobbak, mint megírva. Bizonyos, hogy ennek a regénynek is, mely a szerző élményeit mondja el, nagy és hálás hallgató közönsége volt s nem kis mértékben készítette a szerzőt megírására. A sok igen érdekes epizódfigurának és cselekménynek meg is van az élő szó erejéből eredő varázsa, csak éppen a főhős, akit talán éppen a regényszerkezet érdekében kellett megtenni központi élménynek, meglehetősen papírosízű. Egy ujjára megbénult hegedűművészről van szó, aki tragikus kétségbeesésében festésre adja fejét, mely persze nem elégíti ki, s így tanúi leszünk egy nagyarányú elzúlnak, igaz, egészen új környezetben, a flamand tenger partján. Kár azonban, hogy már csak züllöttsége «lejtőjét» látjuk, pedig a mai fejlett regény lélektani tudásunkat éppen a műfajváltás mozzanatai érdekelték volna, nem pedig az az eléggé ismert állszentimentalizmus, mely, jobb híján, itt tömémentelen borba és gögbe fojtódik. Vannak ennek is megrázó pillanatai, de egészében véve érdektelen és kissé hamis.

Ami e hiányért bőven kárpótolnak a mellékselekmények, melyeket a szerző valóban «mellékesen» jegyez le,

de éppen ez őrzi meg életszerűségüket. Így például megragadó és felejthetetlen a flamand halászokkal tett kirándulása, mely a legjobb francia filmekre emlékeztethető részlet-finomságokkal írja le ez Istentől elhagyott szegény emberek megrendítő küzdelmét a mindennapi kenyérért.

Stílusa is, ez a mindenképen egyéni, de éppen nem rokonszenves stílus, rövid, és csökönnyösen «meg» kötőszóval kapcsolt mondataival ezekben a részekben pompásan illik az élmény jellegéhez. Valamint azokban a részekben is, ahol sorsokat vázlat-szerűen, s hogy helyén használjuk a szót (a szerző ugyanis festő): pár ecsetvonással jegyez fel, minden irodalmi igény nélkül.

Ez a «désinteressement» s a sorok mögött lappangó nagy élettapasztalatok levegője végül is jó olvasmánnyá teszik ez írást s nem csalódik benne az, aki nem vár tőle többet, mint amennyit talán a szerző sem akart.

A regényt Cserépfalvy adta ki; kiállítására rendkívül csinos és ízléses. A kiadót csak elismerés illetheti meg.

Füsi József.

Kósa János: Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig. Apolló könyvtár. Budapest, 1937.

A magyar nemzetkép kialakulásának egyik nagyon érdekes, hősi szakaszát mutatja be az ifjú szerző. Azokat a társadalmi erőket keresi, melyek a sok-sok évszázadon keresztül egymásnak farkasszemét néző két dunaparti városkát egyesítette, fővárossá emelte és gondolatban, lélekben, nyelvben, sőt a maga egész életkifejtésében és önmegmutatkozásában is magyarrá tette. E társadalmi erők: a centralizáció és a nacionalizáció, mely a privilegiális céhi rendiség bomlásával az új társadalmi formát igyekezett kidolgozni és amely 1848 nemzeti mámorában a nemzettársadalom fejlődését indította el. A nemzeti lét alapját jelentő nacionalizmus e kezdeti fejezete izgalmas, ébresztő olvasmány.

Ami elsősorban meglep, az a szerző derekas felkészültsége, amely nemcsak a kevésbbé ismert monográfiák, a kor-

képre annyira jellemző és ma már kevésbé emlegetett szépirodalmi írások beható olvasásából áll, hanem az észszerű és kritikai érzékkel kiválasztott levéltári és statisztikai adatokból is áll. Olyan gazdag a fiatal történetíró felkészültsége, hogy alig-alig mutat hiányokat. Kevésbé ismeretes előtte például a 250 éves budai gimnázium statisztikája, azokból az esztendőkből való számos megmaradt névkönyve és ezzel kapcsolatban a jezsuiták hatékony szerepe Buda elmagyarosodása terén. Kétségtelen, hogy ezeknek az adatoknak ismeretében még teljesebb lett volna a gazdagon felvázolt kép. Azonkívül talán könnyen indokolható szándékosság is volt abban, hogy a szerző elsősorban a kor kevésbé jelentékeny íróinak tanuságát hallgatta meg, pedig szellemiségünk nagyjai levelezésükben, feljegyzéseikben, sőt munkáikban is nem kevésbé érdekes és nem is túlságosan ismert megnyilatkozásaival találkozhatunk, melyek e problematika körébe vágnak és amelyeknek felhasználásával nem egyszer hihetőleg egészen más irányba terelődött volna a megfontolások menete. Példaképen csak Révai Miklós meglepő nyilatkozataira hivatkozunk. Azonkívül Kazinczy levelezésének huszonegy kötetét sem forgatta elég haszonnal Kósa János. E hiányok azonban természetesen nem pótolhatatlanok.

Figyelemreméltó az ifjú szerző mélyebb történelmi érdeklődése és érzéke is, mert ha a szigorú kritika egy-egy apró elcsúszásra rámutathat is, azt semmi esetre sem hallgathatja el, hogy Kósa Jánosban megvan az adatok történelmi kulisszája mögé látás készsége. Nem elégszik meg a tények rideg felsorakoztatásával, hanem bőven folyó adatait bizonyos mélyebbjárású rendszerbe foglalja, elveket és törvényszerűségeket érez ki a mult kicsi életmegnyilvánulásaiból. S ez lehet csak a történelemírás igazi útja. A törté-

nelemnek, mint életfolyamatnak e kitűnő meglátása valóban kárpótol a mű fogyatékoságaiért.

Ilyen fogyatékosága kifejezetten rossz stílusa, amely annál kevésbé magyarázható, mert ugyane tárgykörből való érett kis tanulmánya a magyar fülnek legalábbis kellemes csengésű mondatokban fejezi ki gondolatait. (A magyar nacionalizmus kialakulása, Apolló füzetek 7. Bp. 1937.) S végül — bár egészen külsőséges — mégsem hallgathatjuk el a könyv helytelen tipográfiáját, a sajtóhibák megszámlálhatatlan serege zavarja az olvasót és történelmi munkáról lévén szó, különösen a személynevek helyes szedése felette kívánatos.

Dénes Tibor.

Jósa Jolán: *Dr. Jósa András (1834—1918) és elődei.* Kiadja: Szabolcsvármegye törvényhatósága. ☞

Előbb át kell vergődnünk a Jósacsalád elődeinek történetében, hogy megértsük Dr. Jósa András csodálatos életének gazdag eseményeihez. Az igaz emberhez, ahogyan őt Szabolcsvármegye Törvényhatósága ajánlásában a legnemesebb epitheton ornással feldíszítette. Dr. Jósa András a magyar Axel Munthe, kevesebb cinizmussal, több idealizmussal, megható önzetlenséggel s gazdag életének utolsó pillanatáig teljesített segítő munkával. Jósa András korának európai fogalom szerint legképzettebb orvosa és orvoskodása mellett polyhistor volt. Tudományos munkálkodása mellett orgonasípot faragott, régészkedett, nyiri vinkóból pezsgőt készített, szélmalmost tervezett, propagálta a háziipart, rekeszes sárkányokat épített, amivel a motornélküli repülés lehetőségeire mutatott rá. Nem hiába mondta róla egyik méltatója, hogy benne a Leonardo da Vinci lelke lakozott. Mikor Bécsben az egyetemre beiratkozott, Rokitsanszky, Hyrtl, Brücke hirdették katedráikról

az orvostudomány hatalmas forradalmát. Schwann felfedezte a sejteket, Brücke mértföldes lépésekkel vitte előre az élettant, az egész orvostudomány a felfedezés lázában izzott, nem csoda hát, ha Jósa András szívvel lélekkel nekifeküdt a tanulásnak. Tökéletes német nyelvtudásával ez könnyen ment neki. 1864-ben orvosi diplomát nyert s még ezévben letelepedett Nagykovácsiban. Csodálatosképpen időközben megszerzett sebészi képesítésével sem vágyakozott a fővárosba s talán nem is gondolt pillanatig sem arra, hogy a megyét odahagyja s fővárosba költözzék. Nagykovács, majd Nyiregyháza volt munkásságának székhelye, itt kapta szárnyra a hír, itt alapította nyolcágyas «kórházát», itt nősült, itt rohant az oltártól betegéhez, innen utazott a világban, hogy tágítsa látókörét s a látottakat odahaza hasznosítsa.

A kor, amelyben élt, mozgalmas volt. A kiegyezés előtti viharok s a Bach korszak fagyos lehellete sokáig áthűtötték körötte a levegőt. A pipájával a szájában, látszólag boldogan elszenderedő Jósa Péter, Jósa András édesapja kemény harcban küzdött a kiegyezésért, mert azt így látta jónak, de az eredmény nem boldogította s nem keresett igazolást sem cselekedeteire. A közegészségügy gyermekcipőben járt, a megyebizottsági tagokat jobban érdekelte az állatok egészségügyéről szóló jelentés, mint az ember közegészségügye. Utóbbi jelentésénél gyakorta elbóbiskoltak, vagy ami még rosszabb, kedélyes diskurzust kezdtek. Jósa Andrásra nagy feladatot várt a megyében s ő ezt a feladatot becsülettel, embertelen munkabírással elvégezte.

Kállay Miklós bevezetőjében magyar úrtipusnak nevezi, amely talán pusztulóban van már, vagy legalább is eltűnik a mai élet zsvajgó lármasában, de amelyik fenntartott egy

ezeréves országot és a minden szépért, nemesért hevülő magyarság inkarnációja volt. Aki végigolvasta a vaskos kötetet, igazat ad Kállaynak. Űr volt, szerette a népet, amely körötte élt, becsülte a megyét, amelyből nem tudott elszakadni soha, folyton képezte magát, örökké dolgozott, szervezett, agitált, voltak bensőséges ünnepi órái is, amikor saját magának élt és önmagán keresztül a magyar művelődésnek. Csakugyan példa, amit minden magyar ember elé állítani kellene. Űr volt, mert csak adott s ezért nem vette igénybe egyetlen lekötelezettje jóindulatát sem. Minden volt irigye, mindenki ismerte és mindenki szerette.

A kötet műfajára nézve életrajz, de mégsem az. Jósa András élete így, ahogyan azt Jósa Jolán megírta, a legizgalmasabb regény. Korrajz, ami azért sikerült ilyen pontosan, mert nagy ember élete köré festette a szerző. A kor és az alkotó ember elválaszthatatlan egymástól, ahogyan a horizonton egybefonódik a föld és az ég. A kettő harcából az ember került ki győztesen, aki sokoldalúságával, műveltségével és emberi szívével átkerült egy zilált kor megbecsülésébe. Bár minden magyar ember kezébe eljutna Jósa András életének ez a gazdag feldolgozása.

Jósa András alakja természetszerűleg itt ott kissé ijesztő. Ahogyan leszakadt gomját suttymban maga varrja fel ruhájára, cipőjét, ha elfelejtették kitisztítani, saját maga hozta rendbe, tréfái voltak, amiket keserű humorral a maga gyönyörűségére játszott végig, mindez egy kissé a zseni szellemiségének eltolódása a normális méretekől. Mindez csak arra jó, hogy megértsük sokoldalúságát, hihetetlen munkabírást, törhetetlen energiáját.

Jósa Jolán bevezetőjében azt írja, hogy Jósa András életének megírásához nem szükséges íróművésznek

lenni. Elég hozzá az írómesterség is. S mégis ez az élet, melynek leírásához annyi lelkesedéssel fogott a szerző, igazi íróművészt formált belőle. Lapról-lapra jobban belemelegszik a témába s néhol egészen hatásos és rutinos írókézre valló sorokban elevevén elénk Jósa András jellegzetes alakját. Ha nem ragaszkodik annyira a tényekhez, érdekes regényt írhatott volna. Így is érdekes és regényszerű könyve s ha néha nehezen hiszszük a történetet annak oka az, hogy csodálatos ember életrajza ez,ilyent az élet is csak egészen kivételesen produkál. *Marék Antal.*

Tabéry Géza: Fekete ablak. (*Nyugat könyvkiadó.*) — Abban a halálos légkörben, amelyben Erdély kisebbségi sorsra kárhoztatott magyarjai már tizennyolc év óta élnek, bizonyára hősiesség olyan mondatokat leírni, amilyenek Tabéry új regényében találhatók. Mert nem valószínű, hogy ennek a szókimondásnak a szerzőre kellemetlen következményei elmaradnak, hiszen tudomásunk van arról, hogy Erdély magyarjai a saját testükön érzik, mekkora bűn, hogy megalázó megalkuvásaikkal mellett is magyarnak merik vallani magukat. Az utóbbi hónapok egyre több és keservesebb hírt hoztak erdélyi véreink elviselhetetlenné vált helyzetéről s így a tőlük legtávolabb állónak is könnyű beleélni-e magát abba a minden lelkierőt felőrölő, szörnyű kiszolgáltatottságba, amelyből egyelőre menekülésük sincsen.

Tabéry könyve ezt a magyar sorsot írja le alakjainak történetében, de engedményeket is tesz, alkalmasint jobb meggyőződése ellenére és ezt a szempontot igyekszik beállítani, hogy nem minden erdélyi magyar angyal, viszont nem minden román ördög. Bármennyit szaval is azonban erről Vér Sándor, ez a

Jókaitól lelkezett romantikus és patétikus magyar, vezércikkyszerű hangjai valahol elvesznek a levegőben, mielőtt hozzánk érnének. Az író minden nemes szándéka és erőfeszítése ellenére sem tud az élő tényektől regénytávolságra kerülni. Első személyben történő előadása élményszerűen akar hatni, mégis a riport ízeivel árad szét az olvasóban és ezt talán nem is lehet különösebb hibául felróni, mert ez a tizennyolcéves mult állandóan égő jelenként fájhat a szerzőnek, benne él s így el sem távolodhatott tőle.

A kisebbségi sors sötét viharfelhői alatt élők természetszerűen hűtlen menekülőknek tekintik a repatriálótakat az ottmaradókkal szemben, akiknek helyzete napról-napra bizonytalanabbá válik, még Vér Sándor is, jóllehet a véletlen sajtóságos bekapcsolódása folytán, mentesül a mindennap gondjaitól. Végeredményében mégis arra lyukad ki, hogy a földhöz kell visszatérni az állásaikból kitűrtaknak, ami nem valami biztató jövő erdély visszamaradt magyarjaira.

Valószínűleg hiteles élmény a regény egész anyaga s eleven emberek-ről mintázódtak mindazok az alakok, akik a történés során felbukkannak, hogy megmutassák nekünk ennek az egészségtelen és igazságtalan atmoszférának nemcsak a szenvedéseit, hanem a szenvedések nyomán keletkezett lelki eltorzulásait is; maga a regény mégsem hat ránk az élmény erejével. Alakjai legnagyobbreszt egy síkban maradnak; sem a körjük mesterkedett romantika, sem az a veritékező páthosz, amellyel az író róluk beszél, vagy amellyel őket beszélteti, nem tudja őket a papír fölé emelni. Ringlotti Carmen grófnő (ő, ez a név!) démonisága például a legolcsóbb füzetes irodalom terméként hat s a regény olvasmány-szerűségét is állandóan lefokozzák az efféle — igen sűrűn — található fo-

galmazások : «A válóok kavicsa Julia szerint egyidejűleg gurult el Póli néni betegségének kezdetével» (23. old.). «Picike (név), mint nénjének mellékzöngéje, kiállhatalanul duzzogott.»

Majthényi György.

Falusi melódiák és városi dalok.
(*Medgyasszay Vince, Ternyey Árpád és Vörös Istvánversei.*)

Aki hisz még az irodalom hivatásában, annak öröm látnia, mint gyúlnak ki sorban egymásután a lámpák és mécsek, hogy fényükkel megvilágítsák az utat a magyar éjszakában.

Négy verseskötet fekszik előttem s szememmel simogatom őket, mert mind a négy fényforrás, vagy legalább is fényárasztó szándék.

Legnagyobb világosság köztük, de egy-két kivétellel az utóbbi idők költői termésében is, *Medgyasszay Vince* terebélyes kötete, a *Falusi melódiák*. Nagy cselekedet ez a könyv, mert pozitív hit sugárzik belőle. Nem ismerem a szerzőjét, de versein át egy zömök termetű, öszes, pirosképu, mosolygós magyar úr alakja tűnik előm, aki személyében és mondanivalójában egyaránt képviselője az igazi magyar úri lelkületnek. Nemes gondolkodás, mély érzés, józanság, bölcsesség, becsület és tisztaság a főjellemvonásai ennek a lelkületnek, melyben a fájdalmak, szenvedések és csalódások rétegei fölött is vigasztalón ömlik el a bizakodó optimizmusszelíd derűje.

Nem mellékes ez egy költőnél, kivált ma, mikor a tántongó és tévelygő emberiségnek irányt kell mutatni. S ki mutasson irányt, ha nem a költő és az irodalom? Sajnos, az irodalomról általában jobb nem beszélni, különösen ami a regényt és a drámai irodalmat illeti, de a költők még mindig érzik, és kell is, hogy érezzék hivatásukat az emberséges jövő kialakításában. Különben is, a költőt mindig a lélek teszi, nagy költőt a nagy lélek (Petőfi, Vörösmarty, Arany, Madách,

stb.), ami, természetesen, csak a kifejezőképességgel együtt hozhatja létre alkotásait s nyilatkozhatik meg költői mivoltában. Medgyasszay Vince anélkül, hogy össze akarnám hasonlítani költői nagyjainkkal, nagy lélek, lámpás a mécsek között, s kellő képességgel is bír, hogy fényét szívének és elméjének széles skáláján az élet tág területére szórja szét. Témáinak gazdagsága, hangjának hajlékonysága és formáinak bő változatosága, mind azt bizonyítja, hogy személyében hivatott költővel állunk szemben. Sír a sírókkal, nevet a nevetőkkel, elmélkedik vagy melázik, de ha kell, gúnyol, korhol és ostromoz is, mindig a saját egyéni hangján, melyben bentrezeg szívének melege és megbocsátó jósága is.

Műfajban is sokoldalú: színesen pompás csokorral tér meg az elbeszélő költészet réjtéről, a lírának pedig újszólván minden húrját avatott ujjal zendíti meg. Nem csoda, a legjobbakhoz járt iskolába, Petőfihez és Aranyékhoz, de mégsem utánozza őket. Tőlük csak a mesterségbeli fogásokat leste el, nyelvük zamatát ízlelte, s gyarapodott náluk azon az örök magyar szellemem, mely nekik sem sajátjuk, hanem amelynek ők is csak kiemelkedő képviselői és hivatott kifejezői voltak. Felfogásában és mondanivalójában Medgyasszay mindig a maga lábán áll, s amit mond meg ahogyan mondja, az teljesen mai. Sok versét kellene idéznem, ha csak a legszebbeket akarnám is kiemelni, azért ezúttal inkább egyet sem. Aki olvassa őket, meggyőződhetik róla. Mindenesetre, könyvtárunk első sorában van a helye, hogy könnyen és gyakran hozzáférhessünk.

Ternyey Árpád ugyancsak zavar-talanul tiszta szándékú költő, aki azonban még a fiatalság hibáiban leledzik. *Halálos szélben* című kötete, kivált első felében, élénk bizonyossága annak, hogy még a romantikus nagy

szavak hinárjában vergődik és nem sikerült teljesen kiszabadulnia a nagyvárosi lírai intellektualizmus béklyóiból. Vannak azonban már versei, melyekben közvetlen emberi hangján szól, s ezek az igaziak. Ezekben már szívének parazsa is melegít s egyszerűségükkel biztatók a jövőre. Ha ezen az úton érzésben is elmélyül, komoly, szép alkotásokat fog létrehozni.

Vörös István még *Ternyeynél* is fiatalabb: negyedik vagy ötödik gimnazista, s így nem csoda, hogy még nincsen számunkra egyéni és önálló mondanivalója. Mindenesetre, már elég jól versel, de jórészt leírásokban merül ki a poézise, melynek hiányzik az átfütöttsége. Van formai érzéke s egyszerűsége máris megnyerő. Hogy a jövőben hova fejlődik, e tekintetben korai volna még jóslatokba bocsátkozni. *Vörös Pistának*, a *Papírsarkány* biztató tehetségű fiatal költőjének, egy törekvése lehet csak: a tanulás s egyetlen célja: az elmélyülés. Ha ezt eléri, akkor bizonyára fog még figyelemreméltóbb verseket is írni.

Zalai Fodor Gyula.

Némédi Lajos: A németiség magyar szemmel. (Német irodalmi és nyelvtudományi dolgozatok a debreceni Tudományegyetem német szemináriumából és nyelvAtlasz intézetéből. II. köt., 3. sz.) A magyar ezerév történetében egyetlen szomszédnépről sem esik annyi szó — a legkülönbözőbb relációkban — mint a németről. A Dunavölgye országainak a múlt század végéig a magyarság és németiség volt legfőbb sorsintézője. S ebben a szerepben életközösség, ellentétes vagy közös politikai aspirációk és érdekek hordozói. Történelmi paradoxon: ellenfelek és barátok egyszeresmind. Két történelmi sorsában annyiszor egymásra tált nép, két ellentétes kultúrákat, a német vég-

telenség és a magyar finitizmus örökös küzdelmének vagyunk itt tanúi. Milyen lesz hát az a nemzetkép, melyet a magyarság politikai-érzelmi színekkal festett meg magának erősebb szomszédjáról? Kétségtelen, hogy a németiségre nézve nem túlságosan hízelgő. *Szent István* óta a német imperialista törekvések irányvonalába estünk, a Habsburgok magyar királyságától kezdve pedig a német egyet jelentett a Habsburg hatalommal és annak Magyarországra telepített sáfárjaival. A magyar tömegek lelkében az elnyomottak százados keserősége gyült. Mai széthullottságunkban viszont újra ösztönösen védő állást keresünk a német jólszervezettség szemében, amely a német nép- és kultúrközösség álarcában a Balaton mentére álmódja a Harmadik Birodalom határát. A német, ha politizált, mindig volt okunk aggodalomra s ha a nyugati műveltség követjévé szegődött, akkor is volt félteni valónk. A tömeg a csúfolódás vesszejével, a gúny ostorával védekezett ellene, az írástudók komolyan, higgadtabb vagy kevesebb vitaszóval.

Némédi Lajos egyáltalán nem németfaló tanulmánya — erősítgeti a hitet, hogy a magyar világban a németiség jelentette az élet savátbaját, melyet a hétköznapi nyelvén «szükséges rossz»-nak szoktunk tisztelni. Ebben egyúttal benne rejlik az elismerés a német szellemiség és műveltség iránt, de érezteti, hogy a magyar ezeréves európai multjával is másarcú kultúra képviselője. A tanulmányban körvonalazott nemzetkép sok érdekes vonása mellett is némely részletében elnagyoltnak látszik. Nincs pl. élesen elhatárolva, hogy a magyarság a németeket koronként a németiségnek milyen rétegein keresztül ítélte meg. Hiszen időnkint más volt a viszony a hazai németiséggel, mint — mondjuk — a birodal-

miakkal. Könyvében, többszázados határok között, mint egy óriási kaleidoszkopban, egymásmellé nem mindig illő adatok kavarnak. Eltekintve attól, hogy a kérdés kimerítésére nem is törekedhetett, adatbeli hiányosságai itt-ott szembeszökőek. A magyarság védekezőharcában Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae. c.* munkáját meg sem említi és úgyszólván teljesen érintetlenül hagyja a magyar utazók eléggé gazdag anyagát. De azért a probléma további feltárásához és elmosodott részleteinek élesebb megrajzolásához Némedi tanulmánya mégis kiváló alapot nyújt és igen könnyen továbbfejleszthető lenne.

Varjas Béla.

Gereblyés László : Nehogy engedj !

Versek. Cserépfalvi, 1937. A szociális költő örök nehézsége, hogy két feladatot kell betöltenie: verset írni és tendenciát érvényre juttatni. Nehéz kettőssége ez minden szociális, de általában minden világnézeti költészetnek. Amikor a szociális cselekedet hibátlannak tűnik fel, a költészet elszenvedte a maga elszenvednivalóját, mint legtöbb szociális indítású költőnké. Amikor pedig a vers jó, a szociális tendencia sikkad el. Megtalálni a szerencsés kibékítést, nehéz feladat. Gereblyés László is ezzel próbálgat. A feladat nehézségeivel tisztában van, fegyelmezettsége meglepő és sokat jelentő. Megtanulta, hogy a költő szociális magatartását nem politikai törvénykönyv, párt-programm szabja meg, hanem a felelős ember mélyebb lírája. A szociális érzés — a testi munkában élő férfi állásfoglalása az élet anyagi és szellemi jelenségei mellett vagy azokkal szemben — áthatja egész magatartását. Legszebb versei — szép verseléssel, bő és egyénivé erősödő szókinccsel — azok, ahol elkerüli a tendencia plakátvers stílusát (ilyen verse is akad

nem egy kötetében) és nyilván József Attila hatására, a napi élet megnyilvánulásainak, szerelemnek és kenyérnek, szeretetnek és fájdalomnak ad erősen szociális veretű hangot. Egy-egy verse az újabb magyar szociális hangú költészet szép fejlődését mutatja. Köztük is legszebb talán az «Anyám» című:

*Testvéred néked, őszi nap:
oly szomorú szegény,
mint életem borult delén
a megfakult remény.*

*Tudod, szemébe mi ragyog?
az ékes szeretet! —
hozzá hasonló csak te vagy,
mutasd meg, — szereted!*

Thurzó Gábor.

W. B. Pitkin : 40 évvel kezdődik az élet. (*Grill-kiadás. Benedek Marcell fordítása.*)

Igaz ugyan, hogy tudománynak, bölcsességnek és tapasztalatnak az idő a lényege, de nem igaz, hogy mindez egyben boldoggá is teszi az életet. Igaz ugyan, hogy széles és mély perspektíva kell ahhoz, hogy felfoghassa a mai ember legalább a környezetét, de nem igaz, hogy az élet belső tartalmának megértéséhez, vagy az élet külső, boldogító feltételeinek jobb megszerzéséhez erre különösebb szükség volna. Negyven éves korban — nálunk — már benne a negyven éves az élet taposó malmában. Sorsának minden hibájával tisztában van már s tudatában van annak, hogy minden további nyugtalanság céltalan.

Pitkin a negyven éves kor egyetlen komoly hanyatlását a szabad energia eltűnésében látja. Ezzel szemben az évekkel egyre fejlődő s a 40 esztendővel növekedését s differenciálódását befejező agynak nagy jelentőséget tulajdonít. Az agy szabályozza az energiát s ezzel az ember energiáit kellő kímélés esetén hosszú időre kiterjeszti.

Születésünk pillanatában ötvenöt esztendei életre van kilátásunk. Senkik vagyunk negyven előtt s erre a történelemből s művészek életéből számos példát ad. S ha így áll a helyzet, az ötvenöt esztendő átlag, amivel az ember születésének pillanatában a sta-

tisztikusok jóvoltából elindul, végteleen kevésnek tűnik fel. Az ötvenötéből a szerző szerint negyven csak az ismeretek megszerzésére jó, az igazi élet csak akkor veszi kezdetét, mikor már mindez megvan s elérhető tökéletességig eljutott. A szerző egyik későbbi fejezetében felveti azt a kérdést, hogy vajjon az asszony élete is 40 évvel kezdődik-e? Persze náluk is ott kezdődik. A szerző túlbuzgóságából természetesen természetesen következik ez. Igen ám, de Amerikában a nő előtt minden korban «tizsmillió pálya áll nyitva». Ezt nem én mondom, ezt a szerző mondja, aki pedig bizonyára jól ismeri az amerikai viszonyokat. Nálunk? A nő egyszer virágzik a házasság első évtizedéig, azután már csak az emlékeinek él sérződött, neveli gyermekeit és elhanyagolja magát. Ezt az európai, háztartásbeli, egycélú asszonyt csak az orvosi értelemben vett másodvirágzás hozza ki időlegesen a zavaros jelenbe a begyepesedett s egyirányú multból.

Az olvasó legtöbbje, persze a negyven éves olvasó, érdeklődéssel veszi kezébe Pitkin művét, mert abból triviális tanácsokat vél kiolvasni, valami korszakalkotó felfedezést, amely az emberi sorsnak ezt a komoly állomását bevirágozza s a lenyugvó nap vöröses sugarai helyett a hajnal villogó fényzőnővel beragyogtatja. Merő kitalálás s utópia ez a jelszószerűen kidobott gondolat s a szerző rohanva, új és új bizonykodások után, itt-ott ellanyhulva, majd újabb lendületet véve magyarázza az olvasó várakozásának oldalról-oldalra növekvő hiábavalóságát. Aki negyven éves korában kezd élni — mondja —, az tudja, mit akar tenni. Ha ennyit sem tud, nem kezdhet élni. Ime a keret, melyet az olvasónak kell megfejtenie, illetve tartalommal megtöltenie. Mi hát az élet célja, amit ebben a ragyogó 40 esztendősből a negyven éves ember megközelíthet? Megelégedtünk volna azzal is, ha az átlagműveltségű ember számára adott volna észszerű tanácsokat. Abban igaz van a szerzőnek, hogy ebben a korban az ember föléje kerekedik a munkájának. Ez energiafelszabadulást jelent. De mit kezdjen ezzel a feles energiával a negyven éves ember? Mennyiben lehet így jobban szenvedélyeinek, unalmának, rosszindulatának, élvezetének?

Izig-vérig amerikai, felületes, és gyermekes ez a könyv. «Adj kezembe

egy gyereket két éves koráig s nem bánom, hogy aztán ki neveli. »Ahelyett a szerző eképpen szellemeskedik: «Adj kezembe egy gyereket hetven éves koráig s nem bánom, hogy azután ki neveli. » A legtöbb amerikai negyven éves korában még sok tekintetben gyermek — vallja a szerző töredelmesen.

Végeredményben a tétel ez: csakugyan igaz, hogy az élet egyre mélyülő s táguló csodáit egy emberi ész végeredményben részleteiben is csak bizonyos idő múlva fogadja be. Eddig rendben volna. Az utópia a szerző elgondolásában az, hogy a neveléstől, amelynek alkalmazkodnia kell a való élet követelményeihez, sokat vár. Bízunk továbbá abban, hogy a betegségeket megelőző orvostudomány növelje a felsőbbrendű emberek abszolút és relatív számát. Kétségtelen, hogy a két elmondott tétel felfokozná a negyven éves energiáját s képessé tenné őt arra, hogy ebben a korban a maga gyönyörűségére saját elképzelése s eredeti vágya szerint elinduljon.

Amerika sohasem szállított Európának komoly és számbavehető szellemi értékálló aranyrudakat, mert szemléletében felületes, beszédében gyermekded s mondanivalóiban erőszakos.

Marék Antal.

Pápa multja, jelene és környéke.

(Szerkesztette dr. Tóth Lajos, írta: Horváth Elek és dr. Tóth Endre. Pápa, 1936.)

Ebben az igen izléses kiállítású könyvben valóban meglevenedik előttünk Pápa, a magyar történelemből, sőt irodalomtörténetből is (Petőfi és Jókai diákoskodása az ősi pápai főiskolában és első írói működése az ottani «képzőtársaságban») ismert kedves patinájú dunántúli város képe. Monográfia, amelyben dátumok, számok, adatok vonulnak fel a két szerző felsorolásában, még sem unalmasok, mert egy-egy odavetett színnel tudják azt érdekessé tenni. Nem száraz és nem hézagos és ha letesszük a könyvet, úgy érezzük, mintha ott jártunk volna. Az ilyen monografiák jó szolgálatot tesznek a megmaradt magyar föld értékeinek megismeré-

sére. Ez a munka arra is példát ad, hogyan kell vidéki városok történetét és a rávonatkozó ismereteket papírra vetni. Az ügyesen megírt könyvet szép fényképek, metszetek és térképek díszítik és egészítik ki. *M. L.*

Bíró Vencel: altorjai gróf Apor István és kora. (Az Erdélyi Katolikus Akadémia kiadása.) 212 l.

Az erdélyi magyarság öneszméledésének jelentős szolgálata ez a kövv. Erdély történelmének a jelen szempontjából legtanulságosabb kora kétségtelenül gróf Apor Istváné. A példaadó szerepben pedig alig talál-nánk alkalmasabb személyt nálánál. A kiváló szerző e tények tudatában minden vonatkozásban azon volt, hogy az 1690-es évek hozta változás korát és szereplőit *történelmi magatartásukban, hivatás-érzetükben* s ügyes-bajos dolgaikban egyaránt világosan állítsa elénk. Ez a majdnem az aprólékosságig menő vizsgálódás, amire a levéltári kutatások amúgy is könnyen csábítanak, olyan gyakorlati irányú eredményeket hozott, amelyekért csak hálás lehet a történelem sorsfordulatát élő és kutatóember. A művelődés-, a gazdaság-, a had-történelem Bíró Vencel művével gazdag adathalmazra tett szert. Az olvasó pedig egy korszak felejthetetlen olvasmányát kapta; mert az adatok hova-tovább elmosódnak, de az Apor István körül kikristályosodott prizma sugárkévéje világítani fog a magyar történelem borongós napjaiban.

Dr. Clauser Mihály.

Laus Podagrae (Azaz Az Köszvénynek Dilsireli.) Közzétette: Turóczi-Trostler József. Gyoma, 1936. Ranschburg biz. 28. l.

Az «új életre hozott» régi magyar szövegek inkább a szakközönseget érintették eddig. Turóczi-Trostler kísérlete azonban már a nagyközön-ség figyelmére is számot tarthat. Ez

a tréfás XVII. századi költemény, avagy mai szemmel nézve versezet, antik eredetű, Lukiánosra megy vissza. A magyar költészetben helyet foglaló kopaszság, bor és víz dicsé-rete stb. közt mindenesetre nagy nép-szerűségnek örvendhetett a kösz-vény «magasztalása», amit talán az is bizonyít, hogy ma csak egy csonka példányban ismeretes régi kiadása. A ma is derűt keltő kis művecskéért «néhány polturát ne nehezteljen adni, ki ez újsággal akar részeltetni».

—ry.

Három irodalomtörténeti dolgozat.

Házy Albert újszerű köntösű, újszerű szellemű sorozatának (Adalékok a tudományok szociológiájához) első füzeté (Miért korszerű Az Ember Tragédiája?) Madách remekművéhez nyújt néhány találó, érdekes megjegyzést s a címben feltett kérdésre feleletül megállapítja, hogy «Az Ember Tragédiája korszerű minden korban és társadalomban, amely válságokat él át». Házy második füzeté (A XVI. század társadalomszemlélete Selneccerus Miklósnál és Szegedi Lőrincnél) a németországi protestantizmus vajdó korába, a martinisták és philippinisták harcának idejébe vezet. A társadalmi átalakulást hirdető, parasztlázadásokat szító áramlatnak már vége, Selneccerus is a meglevő társadalmi rendbe való békés beilleszkedést hirdeti Theophaniájával, Éva egyenlőtlen gyermekeiről szóló mese feldolgozásával. Ezt a mesét magyarítja Szegedi Lőrinc, a Wittenbergában tanult tudós pap, aki szintén letért elődeinek harcos útjáról és a világi hatóságok jóindulatát keresi s az adott társadalmi keretekbe való békés beilleszkedést hirdeti. Házy nagy olvasottságra mutató, gazdagon alátámasztott dolgozata értékes adalék a XVI. század ismeretéhez.

Egészen más jellegű munka Csap-

láros István pécsi doktori értekezése : Theophile Gautier és a magyarok. A szerző nagy lelkiismeretességgel kutatta fel adatait, melyek az Émaux et camées szerzőjének kapcsolatát bizonyítják magyar zenészekhez (első-sorban Liszthez), magyar festőkhöz (Zichy, Madarász, Munkácsy stb.), táncosokhoz és elsősorban a magyar tudománynak tett szolgálatot híres magyarok, főleg Zichy több kiadatlan levelének közlésével. Összeállítja Csapláros Gautier munkáinak magyar vonatkozásait (Paquerette, Janko le bandit, Valerio albumának ismertetése) és a magyar kritika vélekedését Gautierről. Végül összeállítja Gautier magyar fordításait. A tanulmány rámutat a francia író rokonszenvére a magyarok iránt, megállapítja, hogy Gautier tudatában mint exotikus, romantikus ország élt hazánk. Kár, hogy a szerző megállt az adatgyűjtésnél s egypár, kézenfekvő megállapítástól eltekintve csak nyers adathalmazt nyújt. *Sárkány Oszkár.*

Daykáné Sipos Margit: Magyar mezőkőn. Nagykőrösi Arany János Tár-saság kiadása.

Egyszerű történetek egyszerű emberekről. A férjfogó paplan, a nehezen várt és nehezen megkerülő kislajbi, a vízibornyú története és sok más ehhez hasonló híven tükrözik az alföldi parasztember naív világát. A szerző a nagy problémákat elkerüli, de ezeket a mindennapi kis eseményeket igen jól rajzolja. Alakjait szereti, noha érzi a műveltebb ember fölényét a falusival szemben. Innen ered megértő humora is, amely sohasem lesz éles vagy támadó gúny. Történeteinek csattanóját szándékosan laposítja el, mondatai is kerülnek minden irodalmibb, feltűnőbb művészi fordulatot. A kötet elején Móra Ferencről emlékezik meg. A tehetséges tanítvány hódol az elhunyt mester emlékének. *(f. i.)*

Dr. Wild Lajos: Tizenöt év Braziliában. («Vasárnap» Könyvkiadó. Arad.) — A magyar könyvpiacra egymást érik az exotikus országokkal foglalkozó munkák. Dr. Wild Lajos könyve a sok között is figyelemre-méltó eredeti nézőpontjával, szenzációkra nem pályázó, de mégis érdekességeket és tanulságokat nyújtó mondanivalójával. A szerző erdélyi származású orvos, akit a sors kisodort Braziliába és az aradi «Vasárnap» hasábjain «Brazíliai levelek» címen számolt be élményeiről. A közönség megkedvelte, sőt sürgette is ezeket az írásokat, amelyek lassan könyvterjedelművé sokasodtak. Wild Lajos mint orvos, kutató, vadász vagy túrista, bejárta egész Braziliát, ismeri a nagyvárosi életet, a fazendák, az indiánok, az őserdők világát. Brazília vadregényes tájai, az ottani emberek tőlünk elűtő furcsa életmódja elevenednek meg számunkra tanulságul ebben a könyvben, amelynek színes és izes magyarsága is előnyére válik a szerzőnek.

M. L.

Sidló András: Magányos úton. Nyugtalanító kötet. Nemcsak a szét-szabdalt forma, az igen hosszú és az igen rövid mondatok miatt, hanem a tartalma miatt is. Látszik, hogy fiatal író első kötete. Van benne a szokásos pózolásból, talán kevesebb az első kötetekre kirótt mennyiségnél, de van benne őszinte keresés is. Keresi önmagát és helyét a világban és gyermeki csodálkozással jön rá, hogy itt-ott már megtalálta a helyes utat. Van a kötetben korunk rohanásából is meg a mohóságból is, amely nemesak korunkat, hanem a szerző fiatalságát is elárulja. Forrongó egyéniség Sidló Andrásé, aki nyitott szemmel jár a világban és szomjas lélekkel fogadja be a különböző benyomásokat. Mondanivalója még nem alakult ki sem formájában, sem tartalmában, de aránytalanságában és dadogásában nagy távlatok rejtőznek, amelyek még meglepetést szerezhetnek irodalmunknak.

J. I.